

Emerson and Saadi: A Connection Made by Lingua franca

Mostafa Hosseini¹

Introduction

According to Akrami, transcendentalist literature was the first site through which Persian poetry found its way to American literature and culture. The harbinger of the American Transcendentalist movement, Ralph Waldo Emerson, paid an incomparable attention to Persian poetry and particularly to the poetry of Hafiz and Saadi. He had a significant role in introducing these poets to the other intellectuals of his time and to the readership of his books and the magazines associated to him. The present article tries to, on the one hand, collect Emerson's translations of Saadi's poems, which are scattered in his various works, also find their Persian originals and examine them from the perspective of André Lefebvre. Also, it aims to take this study one step further and find out the effect of these translations on some of Emerson's poems. It is worth mentioning that J. D. Yohanan and R. Akrami have mentioned some of these translations. In addition, Akrami has specified the Persian origin of three cases. According to the documents, we know that Emerson did not know Persian, therefore, he got acquainted with the works of Iranian poets, especially Saadi and Hafez, through other languages, namely English, French, Latin, and especially German.

Review of Literature

Compared to Hafez and Emerson, less research has been done on Sa'di and Emerson. Perhaps one of the reasons is that more translations of Saadi's works have been available to the audience. It is said that there have been fewer translations of Saadi, who was almost as popular as Hafez with Emerson, probably only because he was previously well known for is numerous translations of Golestan, one of which Emerson himself introduced to the American readers of his time. Emerson's engagement with Persian poetry have been subject of many studies. One, "Sa'di's influence on the greatest American poets of the 19th century" by J. Clinton.

¹. Assistant professor of English Literature, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran.

This article examines Emerson's poem entitled "Saadi" and his introduction to Gladwin's translation of Golestan, and he believes that Emerson has not been able to know Sa'di and his world to the same as a Persian reader. Two, "Sa'di and Emerson" by F. Jahanpur. This article deals with Emerson's introduction to Persian poetry and briefly touches on Emerson's introduction to Golestan translated by Gladwin. Three, "Emerson and Sa'di: Genetics of a Re-written Grief" by R. Akrami. This paper gives a genetic reading of Emerson's translation of a poem of Saadi about the death of his son and demonstrates how through the five drafts of this translation, Emerson identifies with Saadi and expresses some of his most private feelings.

Methodology

The present article tries to analyze, on the one hand, Emerson's translations of Saadi's poems through the prism of André Lefevere's seven strategies and on the other hand find their influence on Emerson's poems from the viewpoint of S. S. Prawer. According to André Lefebvre, there are seven strategies for translating poetry: 1. Phonemic Translation: reproducing the source language sound in the target language. 2. Literal Translation: word for word translation. 3. Metrical Translation: reproducing the source language meter. 4. Verse to Prose Translation: Distorting the sense, communicative values and syntax of source text. 5. Rhymed Translation: transferring the rhyme of the original poem into target language. 6. Blank/free verse translation: finding just the proper equivalents in the target language with a proper semantic result. 7. Interpretation: version and imitation. Version occurs when the absence of source language text is retained and the form is changed. Imitation occurs when the translator produces the poem of his own. From Prawar's point of view, the study of the influence of poets and writers on each other is divided into two major sections: the first one is the study of the direct borrowing of poets and writers from each other; the second one is the examination of indirect borrowing. While investigating the influence of poets and writers on each other, the first step is to identify the type of influence (direct or indirect).

Discussion

As I said, in comparison to Hafez, Emerson has translated far fewer poems by Saadi. These translations are not complete, that is, Emerson did not intend to translate all the verses of an ode, sonnet, or poem, but she chose and translated a few verses for her own convenience. These translations are not collected together in a volume, they are scattered in different sources, i. e. Emerson's paper on Sa'di, Emerson's paper on Persian poetry, and Emerson's other literary remains. In general, Emerson's translations of Persian poets can be divided into three groups.

One, it includes the works that she translated word for word from the German text into English. Two, it consists of excerpts from various Persian poems that she mixed together and created a single poem. Three, it comprises of adaptation (or free translation) rather than translation. In other words, they can rarely be considered translations in the original sense of the word. According to an Emerson Scholar's, Emerson's engagement with Persian poetry gave a Persian touch to his original products. In addition to the evident influence on Emerson's poetry, Persian thought also influenced and expanded Emerson's philosophy in several ways.

Conclusion

Emerson has translated nine pieces of Saadi's poems. These translations are not complete, that is, Emerson did not translate all lines of an ode, a gazelle, or a Masnavi, but he selected and translated, for his own convenience, a few lines from them. For a long time, Emerson scholars have believed that Emerson's poetry has developed significantly after his acquaintance with Persian poetry. In addition, this preoccupation with Persian poetry has given a Persian local color to Emerson's original poems, and sometimes it is too difficult to say which poem is translated from Persian and which one is written in English. However, in Emerson's collected poems there are three, or even four, short pieces that he wrote under the influence of reading and translating Saadi's different works. These pieces include "Hush", "Secret", "Terminus", and "Days."

References

- Akrami, R. (2016). "Emerson and Saadi: Genetics of a Re-written Grief". International Conference on Oriental Studies, Persian Literature and History.
- Aminrazavi, M. (2007). *The Wine of Wisdom: The Life, Poetry and Philosophy of Omar Khayyam*. London: Oneworld Publications.
- Aminrazavi, M. (2014). *Sufism and American Literary Masters*. New York: Suny Press.
- Ekhtiyar, M. (2014). "The Chronological Development of Emerson's Interest in Persian Msticism" in *Sufism and American Literary Masters*. New York: Suny Press.
- Emerson, R. W. (1847). *Poems*.
- Emerson, R. W. (1865). *The Gulistan or Rose garden*, tr. by Francis Gladwin, Boston: Ticknor and Fields.
- Emerson, R. W. (1903-4). *Works*, ed. E. W. Emerson, vol. viii. Boston.
- Emerson, R. W. (1909-14). *The Journals*, ed. E. W. Emerson, vol. ix. Cambridge, Mass.
- Emerson, R. W. (1994). *Ralph Waldo Emerson: Collected Poems and Translations*. (eds.) Harold Bloom and Paul Kane. Library of America.
- Lefevere, A. (1975). *Translating Poetry: Seven Strategies and a Blueprint*. Amsterdam: Van Gorcum.
- Morris, S. & Joel Porte. (2001). *Emerson's Prose and Poetry: A Norton Critical Edition*. Publisher: W. W. Norton & Company.
- Obeidat, M. (2014). "Ralph Waldo Emerson and the Muslim Orient" in *Sufism and American Literary Masters*. New York: Suny Press.

- Praver, S. S. (2011). *Comparative Literary Studies: An Introduction*. London: Gerald Duckworth & Co. Ltd.
- Wayne, T. K. (2010). *Critical Companion to Ralph Waldo Emerson: A Literary Reference to His Life and Work*. New York: Facts on File.
- Yohannan, J. D. (1943). "Emerson's Translations of Persian Poetry from German Sources," *American Literature* 14/4, January 1943, pp. 407-420.
- Yohannan, J. D. (1943). "The Influence of Persian Poetry upon Emerson's Work," *American Literature* 15/1, March 1943, pp. 25-41.
- Yohannan, J. D. (1977). *Persian Poetry in England and America: A Two Hundred Year History*, Persian Studies Series 3, Delmar, N.Y.

امرسون و سعدی: ارتباطی به واسطهٔ زبان میانجی

مصطفی حسینی^۱

مقاله پژوهشی

چکیده

این مقاله به ترجمه‌ها و تأثیرپذیری‌های امرسون از اشعار سعدی می‌پردازد. در گام اول ترجمه‌های امرسون از اشعار سعدی، که در آثار مختلف او پراکنده است، یکجا گردآوری، اصل فارسی آن‌ها پیدا و از منظر آندره لفور بررسی شده است. در گام دوم، این مقاله می‌کوشد که این مطالعه را یک گام جلوتر ببرد و تأثیر این ترجمه‌ها را از دیدگاه زیگبرت پراور بر برخی از اشعار امرسون بررسی کند. در مقایسه با حافظ، امرسون به مراتب اشعار بسیار کمتری از سعدی ترجمه کرده است. اگر از تک بیت‌ها، که در خلال آثار عمدتاً منثور او آمده، بگذریم امرسون نه قطعه از اشعار سعدی - برگرفته از بوستان، گلستان، غزلیات و قصاید- را ترجمه کرده است. این ترجمه‌ها کامل نیستند، یعنی امرسون بر آن نبوده که تمام ابیات یک قصیده، غزل یا قطعه را ترجمه کند، بلکه به مصلحت دید خودش ابیاتی چند از آن‌ها را برگزیده و ترجمه کرده است. از دیرباز امرسون پژوهان بر این باور بوده‌اند که شعرسرایی امرسون بعد از آشنایی‌اش با شعر فارسی به نحو چشمگیری پیشرفت کرده است. به علاوه، این اشتغال به شعر فارسی صبغه‌ای ایرانی به آثار اصیل امرسون بخشیده است و گاه کار چندان دشوار است که به سخنی می‌توان گفت کدام شعر از فارسی ترجمه شده و کدام به انگلیسی سروده شده است. با این همه، در مجموعه اشعار امرسون سه، و به اعتباری چهار، قطعه کوتاه وجود دارد که وی آن‌ها را تحت تأثیر مطالعه آثار سعدی و ترجمه‌هایی که از برخی اشعار او انجام داده سروده است. این قطعات عبارتند از: سکوت، راز، پایان و روزها.

کلیدواژه‌ها: امرسون، سعدی، مطالعات ترجمه، تأثیرپذیری، ادبیات تطبیقی.

۱- مقدمه

تا پیش از قرن نوزده ادبیات فارسی در آمریکا رواج چندانی نداشت و شاید در نشریات آن دوره به زحمت بتوان ردپایی از آن را یافت. اما از قرن نوزده به بعد علاقه و توجه آمریکایی‌ها به دین، فرهنگ، اساطیر، و ادبیات ایران، به‌ویژه شعر، فزونی گرفت. در این زمینه، امرسون (۱۸۰۳-۱۸۸۲) پیشتاز است. اغراق نیست اگر بگوییم که وی یک‌تنه کوشید تا قصور پیشینیان را جبران کند. در این دوره، آشنایی آمریکاییان با شعر فارسی عمدتاً از رهگذر مجلات، جنگ‌ها و کتاب‌هایی بود که در انگلستان و در هندوستان با اهتمام سر ویلیام جونز، سر ویلیام اوزلی، ادوارد بایلز کاول و دیگران منتشر می‌شد. آنان کوشیدند با بهره‌گیری از زبان‌های میانجی - لاتین، فرانسه و اساساً آلمانی - آشنایی خود را بیشتر و عمیق‌تر کنند.

از اوایل قرن شانزده میلادی شعر صوفیانه فارسی در دسترس اروپاییان قرار گرفت و به‌تدریج به شعر و ادبیات آنان راه پیدا کرد. در واقع، شعر صوفیانه فارسی، افزون بر عرضه گنجینه گرانبیهایی از مضامین و تصاویر شرقی، تأثیر مهمی نیز بر شعر رمانتیک و تعالی‌گرا داشته است (امین رضوی، ۲۰۰۷: ۱). به گفته امرسون، او بر آن بود که با پیش نهادن رهیافت‌هایی چند این قاره پهناور تهی را با آثار فاخر دیگر ملل پر کند. از آن میان می‌توان به این موارد اشاره کرد: الف) تلاش برای پی‌افکندن ادبیاتی ملی و مستقل که برای نیل بدان از ادبیات ملل مختلف، از جمله ادبیات فارسی، بهره بردند؛ ب) از آنجا که ادبیات ملی آمریکا در عصر نفوذ رمانتیسم نشو و نما یافت و نیز از آن‌رو که توجه به شرق یکی از اصول رمانتیسم بود این رویکرد تقویت شد؛ و ج) پیدایش نهضت عرفانی تعالی‌گرایی^۱ که در اساس جنبشی فکری و فلسفی بود و عقاید دینی، فلسفی و عرفانی شرق یکی از عناصر بنیادین آن به‌شمار می‌رفت (قادری، ۱۳۷۹: ۷).

مقاله حاضر می‌کوشد، الف) در ابتدا ترجمه‌های امرسون از اشعار سعدی، که در آثار مختلف او پراکنده است، را یک‌جا گردآوری، اصل فارسی آن‌ها را پیدا و از منظر آندره لفور بررسی کند، ب) در ثانی بر آن است که این مطالعه را گامی، ولو کوچک، جلو ببرد و تأثیر این ترجمه‌ها را بر برخی از اشعار امرسون بررسی کند. شایان ذکر است که پیشتر جان دیوید یوحنان و روشنگر اکرمی به تعدادی از این ترجمه‌ها اشاره کرده‌اند. به‌علاوه، اکرمی اصل فارسی سه مورد را نیز مشخص کرده است. بر اساس مستندات می‌دانیم که امرسون زبان فارسی نمی‌دانست، از این‌رو، او به‌واسطه زبان‌های میانجی، یعنی انگلیسی، فرانسه، لاتین و به‌ویژه آلمانی، با آثار شاعران ایرانی، خاصه سعدی و حافظ، آشنا شد: «ما بهترین شناخت‌مان را در باب ایرانیان مرهون بارون فون هامر - پورگشتال هستیم که در ۱۸۵۶ در وین درگذشت. او افزون بر دیوان حافظ، نمونه اشعاری از ۲۰۰ شاعر ایرانی را به آلمانی ترجمه کرده است که

اشعارشان را در مدت پنج قرن و نیم، از سال ۴۴۱ ق. تا سال ۱۰۰۸ هجری، سرودند» (Emerson, 1903: 237).

به‌علاوه، امرسون از آن دست نویسندگانی است که یادداشت‌های فراوانی از او برجای مانده و از این حیث پژوهنده آثارش مشکلی نخواهد داشت. امرسون در یادداشت‌های روزانه‌اش بارها به نام سعدی و حافظ و خواننده‌هایش در باب ادبیات فارسی اشاره کرده است، چندان که حتی می‌توان بر پایه آن سال شماری ترتیب داد. برای نمونه، امرسون در سال ۱۸۲۱ گزیده‌ای از آثار سر ویلیام جونز، در سال ۱۸۲۲ زبده‌ای از هزار و یک شب، در سال ۱۸۳۲ بخش‌هایی از زند و اوستا، در سال ۱۸۳۶ متن کامل *اوستا* ترجمه آنتیکل دو پرون، در سال ۱۸۴۰ مجموعه آثار جونز، در سال ۱۸۴۵ دیوان حافظ و *تاریخ سخنوری پارسی* اثر یوزف فن هامر-پورگشتال، در سال ۱۸۴۶ *شعار عامیانه پارسی* اثر الکساندر خودزکو، در سال ۱۸۴۶ *شاهنامه* ترجمه آتکینسون و *گلستان* ترجمه جیمز راس، در سال ۱۸۶۵ گزیده شعر شرق اثر آلگر، و ... را از نظر گذراند.

۲- مبانی نظری

مقاله حاضر می‌کوشد که الف) از دیدگاه آندره لفور ترجمه‌های امرسون از اشعار سعدی و ب) از منظر ز. س. پراور، تأثیر آن‌ها را بر اشعار امرسون بررسی کند. الف) از دیدگاه آندره لفور هفت راهبرد برای ترجمه شعر وجود دارد که عبارتند از: ۱. ترجمه آوایی، ۲. ترجمه تحت‌اللفظی، ۳. ترجمه موزون، ۴. ترجمه شعر به نثر، ۵. ترجمه مقفا، ۶. ترجمه به شعر سپید و ۷. ترجمه تفسیری (Lefevere, 1975: 35). لفور بر این باور است که ترجمه‌های انجام شده در حوزه شعر را می‌توان در یکی از این هفت راهبرد یا تلفیقی از آن‌ها جا داد. این راهبردها هر یک نقاط قوت و ضعف خود را دارند و به‌تنهایی کامل نیستند. مثلاً، ترجمه آوایی در بازآفرینی موسیقی شعر کارآمد اما در بازآفرینی معنا کم‌توان است. ب) از منظر پراور بررسی تأثیر و تأثر^۱ شاعران و نویسندگان از یکدیگر به دو حوزه کلی تقسیم می‌شود: حوزه اول، عبارت است از بررسی وام‌گیری مستقیم شاعران و نویسندگان از یکدیگر؛ حوزه دوم، عبارت است از بررسی وام‌گیری غیرمستقیم (Prawer, 2011: 51). در مبحث بررسی تأثیر و تأثر شاعران و نویسندگان از یکدیگر گام نخست، تشخیص نوع تأثیرپذیری (مستقیم یا غیرمستقیم بودن) است. یعنی این‌که آیا تأثیرپذیری از رهگذر مطالعه مستقیم و به مدد دانستن زبان و در مطالعه گرفتن آثار یا از طریق زبان(های) میانجی و واسطه‌هایی نظیر مترجمان، سیاحان و مبلغان بوده است؟ برای نشان دادن این تأثیرپذیری تطبیق‌گر باید انبوهی از مستندات و شواهد را عرضه کند. برای این کار باید آرشیوی جامع و

1. influence studies

تاریخمند در اختیار داشته باشد. تطبیق‌گر باید به سراغ نامه‌ها، یادداشت‌ها، مصاحبه‌ها و حتی خاطرات نویسنده برود و برای مدعای خود شواهد و مدارکی ارائه کند.

۳- پیشینه پژوهش

شاید یکی از علل این کم‌توجهی این بوده که ترجمه‌های بیشتری از آثار سعدی در دسترس مخاطبان بوده است: «از سعدی، که تقریباً به اندازه حافظ نزد امرسون محبوب بود، ترجمه‌های کمتری عرضه شده احتمالاً تنها به این دلیل که او پیش‌تر به خاطر ترجمه‌های متعدد گلستان، که امرسون خود یکی از آن ترجمه‌ها را به خوانندگان آمریکایی هم‌روزگارش معرفی کرد، کاملاً شناخته شده بود» (Yohannan, 1943: 408). اهم تحقیقات انجام شده در این باره عبارتند از: ۱. «نفوذ سعدی بر بزرگ‌ترین شاعران آمریکای قرن نوزدهم میلادی» (کلینتون، ۱۳۶۳). این مقاله به بررسی شعر امرسون با عنوان «سعدی» و مقدمه او بر گلستان ترجمه گلاوین می‌پردازد و به باور او امرسون نتوانسته است سعدی و دنیای او را به اندازه خواننده ایرانی بشناسد. ۲. «سعدی و امرسون» (جهانپور، ۱۳۶۴). این مقاله به سیر آشنایی امرسون با شعر فارسی می‌پردازد و به اختصار مقدمه امرسون بر گلستان ترجمه گلاوین را بررسی می‌کند.

۳. «امرسون و سعدی: خوانشی تکوینی از اندوهی بازسروده» (اکرمی، ۲۰۱۶). هدف اصلی این مقاله بررسی ترجمه‌ای است که امرسون بر اساس حکایتی از بوستان سعدی انجام داده است.

۴- امرسون و ادبیات فارسی

امرسون از روزگار جوانی به شعر فارسی روی آورد. شاید بتوان نشان اولین جرقه‌های آشنایی او با شعر فارسی را از دوران دانشجویی‌اش در دانشگاه هاروارد (از هفده سالگی به بعد) سراغ گرفت. این موضوع را می‌توان از روی کتاب‌ها و مجلاتی که از دانشگاه و کتابخانه‌های مختلف شهر محل سکونتش امانت گرفته به‌خوبی نشان داد. با این حال، اولین اشاره‌ها و نوشته‌های مکتوب او در دفترهای یادداشت‌های روزانه‌اش به سال ۱۸۴۱ باز می‌گردد. اما سال ۱۸۴۵ را باید نقطه عطفی در مطالعات فارسی امرسون به شمار آورد، زیرا در این سال بود که از طریق آثار شرق‌شناس اتریشی، یوزف فون هامر - پورگشتال^۱ (۱۷۷۴-۱۸۵۶)، بیش از پیش با شعر فارسی آشنا و بعداً سخت علاقه‌مند و شیفته آن شد. حاصل این دل‌بستگی و شیفتگی تأثیرپذیری او از شعر فارسی بود که به گواه دفترهای یادداشت‌های روزانه‌اش تا واپسین سال‌های زندگی‌اش تداوم داشت: «در سرآغاز آشنایی اروپاییان با ادبیات مشرق‌زمین شعر و غزل فارسی گسترش به‌حق و شایسته خود را در غرب، خاصه کشورهای آلمانی زبان، بیش از همه وامدار

1. Joseph von Hammer-Purgstall

شرق‌شناس قرن نوزدهم اتریش، یوزف فون هامر- پورگشتال است» (حدادی، ۱۳۸۴: ۳۹). هامر- پورگشتال در ۱۸۱۲-۱۸۱۳ دیوان حافظ را در دو مجلد با عنوان *دیوان محمد شمس‌الدین حافظ*^۱ ترجمه و منتشر کرد. به علاوه، وی در سال ۱۸۱۸ در وین کتابی تحت عنوان *تاریخ سخنوری فارسی*^۲ منتشر کرد که مشتمل بر آثاری از دویست شاعر ایرانی - بزرگانی نظیر رودکی، فردوسی، خیام، سنایی، سعدی، حافظ، مولوی و ... - بود به همراه گزارشی مختصر از شرح احوال و نمونه اشعار آنان. امرسون، در مجموع، بالغ بر هزار بیت از شعر شاعران ایرانی - گاه به طور کامل و گاه بیت یا ابیاتی از یک غزل، قطعه، مثنوی و ... - را عمدتاً از روی منابع آلمانی، مطابق ذوق و سلیقه خود، انتخاب و به انگلیسی ترجمه کرد (1: Akrami, 2016). نکته مهم این است که در حدود نیمی از این هزار بیت، برگرفته از اشعار حافظ است.

۴-۱- امرسون و سعدی

افزون بر ترجمه اشعار و اشارات پراکنده در آثار منظوم و منثور امرسون به سعدی، وی منحصرأ دو مطلب درباره سعدی و آثارش نوشته است: شعر نسبتاً بلند «سعدی» (۱۸۴۲) و مقاله «مقدمه بر چاپ آمریکایی [گلستان]» (۱۸۶۵). سعدی اولین شاعر ایرانی بود که به جد توجه امرسون را از سال ۱۸۴۱ به بعد به خود جلب کرد. این توجه و عنایت تقریباً تا پایان عمر کاری او تداوم داشت. از این رو اشاره به سعدی در آثار منظوم و منثور امرسون مشهود و مکرر است. حتی وی زمانی بر آن شد کتابی شبیه *گلستان سعدی* بنویسد: «حوالی سال ۱۸۶۳ امرسون به این می‌اندیشید که کتاب بعدیش شبیه *گلستان سعدی* باشد. اگر چه کتاب بعدی او، سلوک زندگانی، دقیقاً قابل مقایسه با *گلستان* نیست، عناوین فصول و مضامین آنها چندان از *گلستان* دور نیست» (همان، ۵).

۱. سعدی. «این شعر، حدوداً ۱۷۶ مصراع، یکی از بلندترین و در عین حال یکی از زیباترین سروده‌های امرسون است که صدق موضوع و انسجام شعری آن دارای اهمیت فراوان است» (اختیار، ۲۰۱۴: ۵۹). شکی نیست که امرسون شعر «سعدی» را زمانی سرود که شناخت کاملی از او نداشت. امرسون در ۱۸۴۸، در یادداشت‌های روزانه‌اش، پس از مطالعه جدی *گلستان* به سعدی واقعی نزدیک‌تر شد: «در *گلستان سعدی* چیزهای یافتیم که با آنچه می‌پنداشتم مطابقت دارد». اما این شعر، به هر حال، گواه ارادت او به سعدی است. شعر «سعدی» نخستین بار در اکتبر ۱۸۴۲ در نشریه «دایل»^۳ منتشر شد. «دایل» نشریه‌ای بود که تعالی‌گرایان آمریکایی برای ترویج آراء و عقاید ادبی و فلسفی خود منتشر می‌کردند. امرسون در ۱۸۴۲ سردبیری آن را برعهده گرفت. وقتی که امرسون در ۱۸۴۷ نخستین مجموعه اشعار

1. *Der Diwan des Mohammed Schemsed-Din Hafis*

2. *Geschichte der schönen Redekünste Persiens mit einer Blütenlese aus zweyhundert persischen Dichtern*

3. *Dial*

خود را - تحت عنوان /شعار- چاپ کرد، شعر مذکور را نیز در آن مجموعه گنجاند. این مجموعه افزون بر شعر «سعدی»، شامل ترجمه دو غزل از حافظ و چند قطعه شعر دیگر هم بود که از حیث قالب و مضمون تحت تأثیر شعر فارسی بود. شعر «سعدی» دارای ۱۷۶ مصراع است، و به باور امرسون بر بسط زمین بسیار خواهند آمد/ اما از آن میان تنها یکی شاعر خواهد شد/ ... تازه اگر یک کرور نفر دیگر هم بیایند/ سعدی اندیشه‌ور از لونی دیگر است/ ... زیرا سعدی به نوع بشر عشق می‌ورزد/ ... چه ده چه یک کرور آدمی بیاید/ سعدی نیک‌محضر یگانه روزگار خواهد بود/ ... زیرا او در پرتو آفتاب می‌نشست/ و شعرش زمزمه شکرگزاری بود/ ... افزون بر این‌ها سخنان سعدی در پرتو عنایت الهه شعر چنان طوفانی آتشین/ شکوه و زیبایی را به ارمغان می‌آورد/ در هر بیت از شعر ناب او/ طبیعت زیبا جلوه‌گر است/ ... سعدیا! اشعار تو به دورجاها خواهد رسید/ زیرا در اشعار تو خورشیدها طلوع و غروب می‌کند (جهانپور، ۱۳۶۴: ۷۰۲).

۲. مقدمه بر چاپ آمریکایی [گلستان]^۱. در ۱۸۶۵ انتشارات تیکنور و فیلدز^۲ بر آن شد که گلستان ترجمه فرانسویس گلاوین را در آمریکا بازنشر کند. از این‌رو امرسون، که در آن روزگار زبده‌ترین فرد برای انجام این کار در آمریکا بود، خواسته شد که بر این ترجمه مقدمه‌ای بنویسد. از جیمز راس نیز که خود ترجمه‌ای از گلستان عرضه کرده بود، درخواست کردند که درباره زندگی و شعر سعدی جستاری بنویسد تا در کنار مقدمه امرسون خوانندگان آمریکایی را به کار آید. سرانجام، مقاله نسبتاً موجز امرسون با عنوان «مقدمه بر چاپ آمریکایی [گلستان]»، صص. سه تا پانزده، و جستار میسوط راس زیرعنوان «مقاله‌ای در باب حیات و نبوغ شیخ سعدی»، صص. ۸۸-۱۸، زینت‌بخش این کتاب شد. امرسون از طریق ترجمه فرانسویس گلاوین با گلستان آشنا شد. گلاوین اولین ترجمه کامل گلستان را در سال ۱۸۰۶ (بازچاپ ۱۸۲۲) به انگلیسی عرضه کرد. تعالی‌گرایان آمریکایی ترجمه او را بسیار خواندنی یافتند، چندان که امرسون، بر چاپ آمریکایی آن مقدمه‌ای نوشت (۱۸۶۵)، و در آن سعدی را تعالی‌گرای افتخاری خواند، و این‌گونه بود که سعدی به «شاعر آلمانی» او بدل شد.

مقاله «مقدمه بر چاپ آمریکایی [گلستان]» بلندترین مطلبی است که امرسون درباره سعدی، با نگاهی به گلستان و بوستان، نوشته است. این مقاله با گلایه‌مندی امرسون از کاهلی ادیبان و شاعران آمریکایی در ترجمه شعر مشرق‌زمین آغاز می‌شود، و سپس اظهار امیدواری می‌کند که کاستی‌ها به‌زودی رفع خواهد شد: «با این‌که مجله انجمن شرقی وجود پژوهشگران برجسته زبان‌های سامی و سنسکریت را تأیید می‌کند، اما هنوز هیچ ترجمه‌ای از شاعران شرقی در آمریکا منتشر نشده است. از دویست شاعر فارسی که فون هامر- پورگشتال نمونه اشعار آن‌ها را به آلمانی عرضه کرده است، تنها قطعات محدودی

۱. امرسون در خلال این «مقدمه» برای تبیین آراء خود درباره سعدی ترجمه ابیاتی از بوستان، گلستان، غزلیات، قصاید و حکایاتی چند از مجالس پنج‌گانه و نصیحه‌الملوک او را آورده است. گفتنی است که ترجمه ابیات بوستان، گلستان، غزلیات، و قصاید به نثر است.

2. Ticknor & Fields

در مجلات و جنگ‌های آمریکایی داریم. نشانه‌هایی در راه است که این قصور و کوتاهی به‌زودی جبران خواهد شد. در این فاصله، مادام که چشم به راه ترجمه آثار شرقی به دست ادیبان و شاعران خود هستیم، ناشر قصد دارد که این اثر کهن را، که از حضور آن در کشورهای دیگر ششصد سال می‌گذرد، برای خوانندگان آمریکایی باز نشر کند. از میان سه ترجمه فاخر انگلیسی، ترجمه گلاوین را برگزیده‌ام که سبک ساده‌تر و کارآمدتری دارد؛ به‌علاوه مقاله آقای جیمز راس، در باب حیات و نبوغ شیخ سعدی، را به آغاز کتاب ضمیمه کرده‌ام» (امرسون، ۱۴۰۲: ۴۲۷).

در ادامه این مقاله، امرسون سعدی و حافظ را با هم می‌سنجد و نتیجه می‌گیرد که: «اگرچه سعدی به اوج تغزلی حافظ دست نیازیده ولی زیرک، عملگرا و اخلاق‌مند است. او مانند فرانکلین معلم اخلاق است، و در پس پشت هر حکایت او پندی و اندرزی نهفته است. سعدی شاعر دوستی، عشق، گوشه‌نشینی و آرامش است... در هر ورق از شعر او نیرویی وحدت‌بخش و لحنی آشکارا شادمانه جلوه‌گری می‌کند. شعر او به خواننده امید می‌بخشد. چه تفاوت آشکاری بین لحن بدبینانه بایرون و لحن خوشبینانه و حکمت‌آمیز سعدی وجود دارد!» (امرسون، ۱۴۰۲: ۴۲۹).

به گفته امرسون شعر سعدی به زمان و مکان خاصی محدود نمی‌شود، مخاطب او فقط فارسی‌زبانان نیستند بل تمام مردم جهان‌اند: «تجارب پرشمار و رنگارنگ، لحن و صیغه محلی را از شعر او زدوده است، و بدو این امکان را می‌دهد تا از هر دری سخن بگوید اما دلیل اصلی شهرت گسترده سعدی حکمت ژرف اوست که به مضامین بومی رنگ‌مایه‌ای جهانی بخشیده است. سعدی از گذر زبان فارسی با ملل مختلف جهان سخن می‌گوید و مانند هومر، شکسپیر، سروانتس و مونتینی همواره مدرن است» (امرسون، ۱۴۰۲: ۴۳۰).

امرسون مدایح تحذیرآمیز و متهورانه سعدی را در مواجهه با پادشاهان سخت دوست می‌دارد: «حق آن است که در زمانه ما، هیچ فرد فرهیخته یا شیخی یارای گفتن پند و اندرزهایی از این دست را، حتی به یک بقال یا قصاب، ندارد، از این‌روست که جهان ما امروز دچار چنین مصیبتی است [و میل به ادبار دارد]» (امرسون، ۱۴۰۲: ۴۳۴). و به بیتی از قصیده سعدی در مدح آباقا خان استشهد می‌کند: «سعدیا چندان که می‌دانی بگو/ حق نشاید گفت الا آشکار» (همان، ۴۳۴).

امرسون نظام اخلاقی موجود در *گلستان* و *بوستان* را می‌ستاید و مقاله خود را با تکریم مردم ادب دوست ایران و مقایسه آنان با فرانسویان - که در نزد اروپاییان نماد ادب و هنراند - به پایان می‌برد: «به استثنای صفحات محدودی، که لازم نیست نمونه‌ای از آن به دست دهم، اخلاقیات موجود در *گلستان* و *بوستان* پاک و پاکیزه و از خرافات و موهومات بومی عاری است، چندان که خواننده امروزی نیز از آن لذت تواند برد، و اخلاقیات آنان را به آسانی از آن خود کند... ایرانیان را «فرانسویان آسیا» خوانده‌اند، ذکاوت آنان، احترامی که برای فرهیختگان‌شان قائل‌اند، استقبال‌شان از مسافران غربی و رواداری و تساهل نسبت به اقلیت‌های مذهبی، در سنجه با ترکان متعصب، ظاهراً برگرفته از فرهنگ غنی خیل

عظیم شاعران‌شان در تمدی قرون و اعصار است که به سان نیرویی تاریخی آنان را قادر ساخته که اقوام متخاصم را رام و هویت ملی خود را حفظ کنند» (امرسون، ۱۴۰۲: ۴۳۴).

۴-۲- سعدی در یادداشت‌ها و مقالات امرسون

افزون بر مواردی که در بالا آمد امرسون در یادداشت‌ها و مقالاتش بارها، به تصریح یا تلویح، به اختصار یا به تفصیل، به سعدی اشاره می‌کند، فی‌المثل داستانی که دولتشاه سمرقندی دربارهٔ بیت «برگ درختان سبز در نظر هوشیار/ هر ورقی دفتری‌ست معرفت کردگار»^۱ آورده است. به علت ضیق جا به چند مورد بسنده می‌کنم. در مقاله «قانون فرار برده» (The Fugitive Slave Law) به عشق سعدی نسبت به هم‌نوعان خود اشاره و بیتی از سعدی را به زبان نثر به این شکل بیان می‌کند: «آگاه باش که به کودک یتیم آزار نرسانی؛ وقتی یتیم به گریه افتد، عرش خداوند متعال کران تا کران به لرزه در می‌آید»^۲ (Ekhtiar, 2914: 68). در مقاله «فصاحت» (Eloquence) می‌نویسد: سعدی شاعر ایرانی می‌گوید ناخوش‌آوازی به بانگ بلند قرآن می‌خواند، پارسا مردی بر او بگذشت و پرسید دستمزد ماهانه‌ات چند است. گفت: «هیچ»؛ گفت: پس چرا زحمت خود دهی؟ جواب داد: از بهر خدا می‌خوانم. مرد پارسا گفت: از بهر خدا مخوان؛ زیرا اگر تو به این شیوه قرآن بخوانی شکوه مسلمانی را از بین خواهی برد»^۳ (Obeidat, 2014: 84). در مقاله «شکسپیر یا شاعر» (Shakespeare; or The Poet) می‌گوید: شاعر به‌حق یک صفت ممتاز دیگر هم دارد. مرادم سرزندگی اوست، که بی آن هیچ‌کس نمی‌تواند شاعر باشد، زیرا هدفش زیبایی است ... شاعر زیبایی، روحیهٔ شادمانی و سرور دل را در همهٔ عالم می‌پراکند ... چاسر شاد و هوشیار است، و سعدی می‌گوید: «آوازه درافتاد که من توبه شکستم، اما مرا با توبه چه کار؟»^۴ (همان، ۸۲).

۴-۳- ترجمه‌های امرسون از اشعار سعدی

۱. آورده‌اند که عابدی از صلحای شیراز که به حضرت شیخ نهانی انکار داشت در خواب دید که در عرش جوش و خروشی پیدا شده و جمعی از روحانیان زمزمه می‌کنند، چون گوش کرد می‌گفتند که این یک بیت سعدی شیرازی که در این سحر گفته با تسبیح و تهلیل یک‌سالهٔ جمیع ملائکه مساویست، آن عابد بیدار شد و فی‌الحال عقدهٔ انکار از دل گشاد و به در صومعهٔ شیخ رفت، دید که شیخ بیدار نشسته و با خود زمزمه می‌کند و ذوق و حالی دارد و این غزل را می‌خواند و می‌نویسد، مطلع آن این است در شناختن کردگار عز اسمه: برگ درختان سبز در نظر هوشیار/ هر ورقی دفتریست معرفت کردگار. عابد در قدم شیخ افتاد و شیخ را بر خواب خود مطلع گردانید و بشارت داد (دولتشاه، ۱۳۸۲: ۲۰۳).

۲. منظور این بیت در بوستان است: الا تا نگرید! که عرش عظیم/ بلرزد همی چون بگرید یتیم.

۳. بنگرید به اصل بیت در گلستان: گر تو قرآن به این نمط خوانی/ ببری رونق مسلمانی.

۴. احتمالاً منظور امرسون این بیت در غزلیات است: گو خلق بدانند که من عاشق و مستم/ آوازه درست است که من توبه شکستم.

در مقایسه با حافظ، امرسون به مراتب اشعار بسیار کمتری از سعدی ترجمه کرده است. اگر از تک بیت‌ها، که در خلال آثار منثور او آمده، بگذریم امرسون نه قطعه از اشعار سعدی - برگرفته از بوستان، گلستان، غزلیات و قصاید - را ترجمه کرده است. این ترجمه‌ها کامل نیستند، یعنی امرسون بر آن نبوده که تمام ابیات یک قصیده، غزل یا قطعه را ترجمه کند، بلکه به مصلحت دید خودش ابیاتی چند از آن‌ها را برگزیده و ترجمه کرده است. چنان‌که آمد این ترجمه‌ها یکجا جمع‌آوری نشده‌اند آن‌ها را از منابع مختلف - مقاله ترجمه‌های امرسون از شعر فارسی از روی منابع آلمانی^۱، مقاله شعر فارسی^۲، کتاب مجموعه اشعار و ترجمه‌های ر. و. امرسون^۳، و مقاله امرسون و سعدی^۴ - گرفته‌ام. به‌طور کلی، ترجمه‌های امرسون از شاعران ایرانی را می‌توان به سه گروه تقسیم کرد: الف) گروه اول شامل آثاری است که او به‌صورت کلمه به کلمه از متن آلمانی به انگلیسی ترجمه کرده است، ب) گروه دوم شامل گزیده‌هایی از اشعار مختلف فارسی است که آن‌ها را به هم درآمیخته و شعر واحدی آفریده است، و ج) گروه سوم بیشتر اقتباس (یا ترجمه آزاد) است تا ترجمه. به بیان دیگر، به زحمت می‌توان آن‌ها را ترجمه در معنی اصیل کلمه به‌شمار آورد (Yohannan, 1974, 408). اکنون می‌پردازیم به ترجمه‌های امرسون از آثار سعدی:

۱. دو بیت از غزلی (یازده بیتی) با مطلع: «درخت غنچه برآورد و بلبلان مستند/ جهان جوان شد و یاران به عیش بنشستند». ترجمه این دو بیت کاملاً تحت‌اللفظی است و هر مصراع فارسی به دو مصراع انگلیسی برگردان شده است.

اگر جهان همه دشمن شود به دولت دوست/ خبر ندارم از ایشان که در جهان هستند
مثال راکب دریاست حال گشته عشق/ به ترک بار بگفتند و خویشان رستند

Had I the world for my enemy,
Yet kept the treasures of a true friend.
Never should I ask whether things were
Or were not in this world.
A ship on the high seas
Doth the state of a lover resemble.
Overboard cast they the cargo
If so they can save their lives. (Emerson, 1994, 491).

۲. یک قطعه دوبیتی از قطعات سعدی. ترجمه این قطعه به جز مصراع دوم (که مفهومی است) تحت‌اللفظی است. بر خلاف شعر بالایی در اینجا هر مصراع فارسی به یک مصراع انگلیسی ترجمه شده است.

1. J. D. Yohannan's "Emerson's Translations of Persian Poetry from German Sources" (1843)
2. Ralph Waldo Emerson's "Persian Poetry" (1858)
3. Harold Bloom's *Collected Poems and Translations of Ralph Waldo Emerson* (1994)
4. Roushanak Akrami's "Emerson and Saadi" (2016)

صاحب کمال را چه غم از نقص مال و جاه/ چون ماه‌پیکری که برو سرخ و زرد نیست
مردی که هیچ جامه ندارد به اتفاق/ بهتر ز جامه‌ای که درو هیچ مرد نیست

The hero frets him not if rank and money fail
Knows he still that honor and shame lie not therein
Yonder man you see go by without clothes to his skin
Is better than a suit of clothes with never a man within. (Akrami, 2016, 7).

۳. چهار بیت از قصیده‌ای (۵۴ بیتی) با مطلع: «به هیچ یار مده خاطر و به هیچ دیار/ که بر و بحر فراخست و آدمی بسیار» که در ستایش شمس‌الدین محمد جوینی صاحب دیوان سروده شده است. ترجمه این چهار بیت نیز کلمه به کلمه است. امرسون مصراع اول بیت دوم را بدخوانده، بد فهمیده و در نتیجه آن را غلط ترجمه کرده است. در این مصراع مراد از «گل‌رویی»، یک زیبارو و منظور از «سبزه زنجی»، یک جوان نوظهور است که مویی بر زنج/ چانه او رویده است. امرسون به غلط آن را به‌ترتیب به «گلی» و «درختی» ترجمه کرده است.

به هیچ یار مده خاطر و به هیچ دیار/ که بر و بحر فراخست و آدمی بسیار
نه در جهان گل‌رویی و سبزه‌زنجی است/ درخت‌ها همه سبزند و بوستان گلزار
چو ماکیان به در خانه چند بینی جور؟/ چرا سفر نکنی چون کبوتر طیار
ازین درخت چو بلبل بر آن درخت نشین/ به دام دل چه فرومانده‌ای چو بوتیمار؟

Let no land, no friend, be to thy mind-an end;
For sea and land are wide, and there are many men.
Not one rose blooms, not one green tree,
The trees are all green; full of roses is space;
Art thou confined to one door, as the hen to one corn grain?
Why not soar up to heaven like the doves,
Fly from tree to tree, like the bul-bul;
And run not like the foolish grouse into a net? (Yohannan, 1943, 420).

۴. سه بیت از غزلی (ده بیتی) با مطلع: «جان ندارد هرکه جانانیش نیست/ تنگ عیش است آن که بستانیش نیست». «امرسون، در ماه اکتبر ۱۸۶۳، به گفته سعدی درباره عیش و دوستی اشاره و متن زیر را بر اساس ترجمه هامرپورگشتال از گلستان سعدی به انگلیسی ترجمه کرد» (Ekhtiar, 2014: 69). ترجمه این سه بیت تقریباً دقیق و کلمه‌به‌کلمه است. امرسون عبارت «تنهایی ضلال» در مصراع اول بیت سوم را دقیق و درست ترجمه نکرده است.

جان ندارد هرکه جانانیش نیست/ تنگ عیش است آن که بستانیش نیست
هرکه را با ماه‌رویی سرخوش است/ دولتی دارد که پایانش نیست
خانه زندان است و تنهایی ضلال/ هرکه چون سعدی گلستانیش نیست

No soul has he who no friend has;
 Little joy has he who no garden has.
 Who with a moon-face can refresh his heart
 Enjoys a luck which has no bounds.
 A dungeon is that house which solitude fills,
 If they haven't, like Saadi, a rose bed. (Yohannan, 1943, 420).

۵. چهار بیت از غزلی (هفت بیتی) با مطلع: «وقت آن است که ضعف آید و نیرو برود/ قدرت از منطق شیرین سخنگو برود». ترجمه این چهار بیت تحت‌اللفظی است. مصراع دوم بیت سوم مفهومی ترجمه شده و نادقیق است. ضمناً مصراع آخر هیچ ربطی به سخن سعدی ندارد. جالب این‌که امرسون در مقاله «مقدمه بر چاپ آمریکایی گلستان» این مصراع را درست ترجمه کرده است.

وقت آن است که ضعف آید و نیرو برود/ قدرت از منطق شیرین سخنگو برود
 ناگهی باد خزان آید و این رونق و آب/ که تو می‌بینی ازین گلین خوشبو برود
 پایم از قوت رفتار فروخواهد ماند/ خنک آن کس که حذر گیرد و نیکو برود
 همه سرمایه سعدی سخن شیرین بود/ وین ازو ماند که چه با او برود^۱

Now is the time when weakness comes, and strength goes;
 The magic of sweet words I lose;
 The harvest wind cuts clean; the tender sheen and shade
 And pink and purple light upon thy garland fade.
 To my foot fails the power of manly stride in streets.
 Happy he who soonest to his orchard hut retreats.
 Saadi's whole power lies in sweet words
 Keep this all the rest may go to beast and birds. (Emerson, 1994, 492).

۶. چهار بیت از غزلی (ده بیتی) با مطلع: «دیدار یار غائب دانی چه ذوق دارد/ ابری که در بیابان بر تشنه‌ای بارَد». ترجمه این چهار بیت بجز بیت سوم — و به‌ویژه مصراع دوم که نادقیق است — تقریباً دقیق و درست است.

مشغول عشق جانان گر عاشقی‌ست صادق/ در روز تیرباران باید که سر نخارد
 بی‌حاصلی‌ست یارا اوقات زندگانی/ الا دمی که یاری با همدمی برآرد
 زهرم چو نوشداروست از دست یار شیرین/ بر دل خوش‌ست نوشم بی‌او نمی‌گوارد
 دانی چرا نشیند سعدی به کنج خلوت/ کز دست خوبرویان بیرون‌شدن نیارد

Who loves his friend with his heart of hearts
 Bends not his head though the sky rains darts.

۱. امرسون این بیت (بیت چهارم) را در مقاله «مقدمه بر چاپ آمریکایی گلستان» نیز آورده است. بنگرید به (امرسون، رالف والدو. ۱۴۰۲). «مقدمه بر چاپ آمریکایی گلستان». ترجمه مصطفی حسینی. بخارا. شماره ۱۵۸، ص. ۴۳۰.

Our lifetime wastes to no lofty end
 Till the hero is matched with an equal friend.
 Poison from the hand of my love were food
 The sweet and the bane do the heart good.
 Knowst thou why Saadi lives ever alone?
 Because he cannot part from the darling one. (Emerson, 1994, 491).

۷. یازده بیت از حکایتی (چهارده بیتی) از باب نهم بوستان، در توبه و راه صواب. امرسون در ترجمه این حکایت تعمداً تغییراتی انجام داده است. الف) در حکایت سعدی، من راوی که شاید خود شاعر هم باشد، جنسیت کودک را مشخص نکرده است. وی در ابتدای شعر «طفل» و در انتهای آن «فرزند دلبندهم» آورده است. امرسون «طفل» را به «فرزند ارشدم / اولم / my first born» و «فرزند دلبندهم» را به «پسر / my son». ب) امرسون سه بار نام سعدی را در حکایت تکرار کرده حال آن که در حکایت سعدی نام او حتی یک بار هم نیامده است. ج) امرسون مصراع دوم بیت اول، و بیت دوم را نسبتاً آزاد ترجمه کرده و مابقی آن تقریباً ترجمه وفادار و کلمه به کلمه‌ای است.

به صنعا درم طفلی اندر گذشت / چه گویم کز آنم چه بر سر گذشت
 قضا نقش یوسف جمالی نکرد / که ماهی گورش چو یونس نخورد
 در این باغ سروی نیامد بلند / که باد اجل بیخس از بن نکند
 [نهالی به سی سال گردد درخت / ز بیخس برآرد یکی باد سخت]
 [عجب نیست بر خاک اگر گل شکفت / که چندین گلندام در خاک خفت]
 به دل گفتم ای ننگ مردان بمیر / که کودک رود پاک و آلوده پیر
 ز سودا و آشتگی بر قدش / برانداختم سنگی از مرقدش
 ز هولم در آن جای تاریک تنگ / بشورید حال و بگردید رنگ
 چو بازآمدم زان تغیر به هوش / ز فرزند دلبندهم آمد به گوش
 گرت وحشت آمد ز تاریک جای / به هوش باش و با روشنایی درآی
 شب گور خواهی منور چو روز / از اینجا چراغ عمل برافروز
 [تن کارکن می‌بلرز ز تب / مبادا که نخلش نیارد رطب]
 گروهی فراوان طمع ظن برند / که گندم نیفشانده خرمن برند
 بر آن خورد سعدی که بیخی نشاند / کسی برد خرمن که تخمی فشاند

In Senahar, my first born sleeps;
 Stunned with the blow, poor Saadi weeps;
 Tho' youth more fresh than Jussuf blooms,
 The charnelworm his cheek consumes.
 Where is the palm, star-topped, earth-footed,

Which the brute storm has not uprooted?
 I muttered, — “perish God on high,
 Since pure youth dies as greybeards die!”
 I staggered to my darling’s tomb,
 And tore the sealed stone therefrom,
 Then frantic, tottering, void of wit,
 Groped down into that marble pit.
 When grief was spent, & reason came,
 Methought I heard my son exclaim
 ‘If my dark house thy heart affright
 ‘Saadi strive upwards to the light
 Wilt thou give graves the blaze of noon
 ‘High hearts can work that wonder soon
 The crowd believe that harvests grow
 Where never man did barley sow.
 But Saadi saw the fruit enchanted
 By bending sower truly planted. (Emerson, 1994, 492).

۸. دو بیت لادری. امرسون این قطعه را در مقاله «شعر فارسی» (۱۸۵۸) به‌عنوان نمونه‌ای از اشعار حکمت‌آمیز فارسی، بدون اشاره به نام شاعر آن، آورده است. این شعر بعدها در دومین مجموعه اشعار او، می‌دی و دیگر قطعات^۱ (۱۸۶۷)، در بخش «چهارپاره‌ها»، بدون نام شاعر، نیز چاپ شد. یوحنا احتمال داده که امرسون این قطعه را از روی ترجمه آلمانی گلستان به قلم گراف ترجمه کرده باشد (Yohannan, 1943: 418). احتمالاً مراد او این قسمت از باب هشتم گلستان است: «رازی که پنهان خواهی با کس در میان منه اگرچه دوست مخلص باشد که مر آن دوست را نیز دوستان مخلص باشد همچنین مسلسل» (یوسفی، ۱۳۷۷: ۱۷۱). برای بیت اول می‌توان این بیت در باب هفتم بوستان را نیز در نظر گرفت: «تو پیدا مکن راز دل بر کسی/ که او خود نگوید بر هر کسی» (یوسفی، ۱۳۷۹: ۱۵۴). در کلیات سعدی بیتی که معادل بیت دوم ترجمه امرسون باشد نیافتیم. به نظرم، این قطعه را باید نمونه‌ای از ترجمه‌های تلفیقی امرسون دانست. در کتاب *امثال و حکم* دهخدا ضرب‌المثلی آمده که طابق النعل بالنعل بیت دوم ترجمه امرسون است: «در دروازه‌ها را می‌توان بست [اما] دهن مردم را نمی‌توان بست». در کلیات سعدی ابیاتی وجود دارد که به این مضمون، رازداری، نزدیک است: الف) «شاید پس کار خویشتن بنشستن/ لیکن نتوان زبان مردم بستن»، ب) «دهان خصم و زبان حسود نتوان بست/ رضای دوست به‌دست آر و دیگران بگذار»، ج) «به کوشش توان دجله را پیش بست/ نشاید زبان بداندیش بست»، و د) «به دوست گرچه عزیز است راز دل مگشای/ که دوست نیز بگوید به دوستان عزیز». این مضمون مثل بوده است: مردم یاوه سخن را نتوان بست دهان.

The secret that should not be blown
 Not one of thy nation must know;
 You may padlock the gate of a town,
 But never the mouth of a foe. (Emerson, 1994, 255).

ترجمه‌های امرسون از اشعار سعدی (تقریباً مانند سایر ترجمه‌های او از اشعار فارسی) بدون مراجعه به متن اصلی؛ یعنی از روی ترجمه‌های آلمانی این اشعار انجام شده، اما با این همه ترجمه‌هایی دقیق و وفادارند. در واقع، ترجمه‌های او از این قطعات در گروه اول که در بالا آمد قرار می‌گیرد، یعنی ترجمه کلمه به کلمه از روی متن آلمانی. به علاوه، ترجمه‌های او از اشعار سعدی در مقایسه با ترجمه‌هایش از اشعار حافظ به مراتب با دخل و تصرف کمتری همراه است و نمی‌توان آن‌ها را، البته به جز یک مورد، از مقوله ترجمه تفسیری دانست. غرض اصلی او در این ترجمه‌ها بیشتر انتقال معنا بوده و چندان دغدغه انتقال فرم و موسیقی آنها را نداشته است: «به عنوان اقتباسگر شعر فارسی، امرسون مطابق سنت اواخر قرن هجده کار می‌کرد که ترجمه منثور تحت‌اللفظی و ترجمه منظوم آزاد را از هم متمایز می‌کردند. برخی از ترجمه‌های او از ترجمه‌های هامر پورگشتال چندان کلمه به کلمه اند که وی حتی ترتیب کلمات آلمانی را نیز دنبال می‌کند» (Yohannan, 1977: 117). بر اساس رهیافت‌های پیشنهادی لفور ترجمه‌های او از سعدی را می‌توان در دسته‌هایی مانند ترجمه تحت‌اللفظی و بعضاً ترجمه موزون قرار داد.

۵. تأثیرپذیری امرسون از شعر سعدی

از دیرباز بسیاری از امرسون‌پژوهان معروف، مانند آرتور کریستی و فریدریک کارپنتر، بر این باور بوده‌اند که شعرسرای امرسون بعد از آشنایی‌اش با شعر فارسی به نحو چشمگیری پیشرفت کرده است. به علاوه، این اشتغال به شعر فارسی صبغه‌ای ایرانی به آثار اصیل امرسون نیز بخشیده است. به گفته اولیور وندل هولمز، یکی از قدیمی‌ترین زندگینامه‌نویسان امرسون، «در بسیاری از اشعار کوتاه یا قطعات پراکنده منتشر شده امرسون از زمان انتشار می‌دی و دیگر قطعات و همچنین در «چهارپاره‌ها» و دیگر اشعار متأخر در این مجموعه، گاه دشوار است که بتوان گفت کدام شعر از فارسی ترجمه شده و کدام شعر به انگلیسی سروده شده است» (Akrami, 2016: 3). با این همه، در اشعار امرسون سه قطعه کوتاه وجود دارد که وی آن‌ها را تحت تأثیر مطالعه آثار سعدی و ترجمه‌هایی که از برخی اشعار او انجام داده سروده است. این قطعات عبارتند از: «پایان»، «روزها» و «سکوت». ناگفته نماند که یوحنا پیش‌تر به دو فقره از این موارد به اختصار اشاره کرده است. در اینجا کوشیده‌ام آن دو مورد را به تفصیل بررسی و تکمیل کنم و مورد نویافته‌ای را به آن‌ها بی‌افزایم.

۱. پایان

Terminus

It is time to be old, / To take in sail:

The god of bounds, / Who sets to seas a shore,
 Came to me in his fatal rounds, / And said: "No more!
 No farther shoot/ Thy broad ambitious branches, and thy root.

شعر «پایان» امرسون در ژانویه ۱۸۶۷ در ماهنامه *آتلانتیک* منتشر و بعداً در دفتر می دی و دیگر قطعات در همان سال چاپ شد. از اوایل دهه ۱۸۴۰ امرسون سطوری به نثر درباره پیری و کهولت نوشته بود که بخشی از آن در این شعر بازتاب یافته است. این شعر درباره گذر عمر آدمی، پیری و اغتمام لحظات و روزهاست. امرسون نه تنها با پیری و سالخوردگی بل با مرگ تعدادی از بستگان و دوستان نزدیکی، که در جوانی درگذشتند، همراه در نبرد بود. افزون بر مرگ نابهنگام دوستان نزدیکی در اوج جوانی‌شان مانند مارگرت فولر و هنری دیوید تورو، امرسون شاهد مرگ اولین همسرش، الن تاگر، در سن بیست سالگی و سه برادر کوچک‌ترش و از همه سخت‌تر مرگ پسر پنج‌ساله‌اش، والدو، بود. (Wayne, 2010: 257). گفته‌اند که «امرسون بین ۱۸۴۶ تا ۱۸۵۲ نسخه اولیه این شعر را سرود و احتمالاً در اواخر ۱۸۶۶ آن را به اتمام رسانید. این شعر با شعر «اولیس» (۱۸۴۲) آلفرد لرد تنیسون قابل مقایسه است. «ترمینوس/ پایان» ایزد سرحدات در اساطیر روم است» (Morris, 2001: 478).

ترجمه این شعر چنین است: «روز عمر به شامگاه رسیده است،/ بادبان‌ها را باید برافراشت/ رب‌النوع مرزها،/ که عازم دریاهاست، آخرین باری که به سروقت من آمد،/ گفت: دیگر بس است!/ سفر دیگری نمانده/ آرزوهای دور و دراز تو را پایانی نیست .../، باید بهنگام و خردمندانه قدر زمان را دانست،/ و با پایی خسته در برابر مرگ زانو زد». یوحنا برای این قطعه دو سرچشمه الهام سراغ کرده است: الف) «امرسون شعری درباره پیری با عنوان «پایان» دارد که برداشت آزادی از ابیاتی از [غزلی] سعدی است که او در یکی از یادداشت‌های روزانه‌اش آن را ترجمه کرده بود» (Yohannan, 1943: 34):

وقت آن‌ست که ضعف آید و نیرو برود/ قدرت از منطق شیرین سخنگو برود
 پایم از قوت رفتار فروخواهد ماند/ خنک آن کس که حذر گیرد و نیکو برود

ب) «مدخل دیگری در یادداشت‌های امرسون درباره سعدی وجود دارد که سهمی در آفرینش این شعر امرسون دارد. ترجمه آن چنین است: سعدی در مسجدی در دمشق پیرمردی ایرانی، ۱۵۰ ساله، یافت که در شرف مرگ بود و با خود چنین زمزمه می‌کرد: به خودم گفتم، برای لحظاتی چند خوش خواهم گذرانم؛ افسوس! که روحم به جهان دگر روانه شد/ دریغا! که بر سفره رنگین زندگی، چند لقمه‌ای برداشتم، که سرنوشت گفتم، بس است!» (Yohannan, 1974: 34).

اصل این حکایت در *گلستان* (باب ۶ حکایت ۱) آمده است: با طایفه دانشمندان در جامع دمشق بحثی همی‌کردم که جوانی درآمد و گفت درین میان کسی هست که زبان پارسی بداند؟ غالب اشارت به من کردند. گفتم‌اش خیرست گفت پیری صد و پنجاه ساله در حالت نزع است و به زبان عجم چیزی

همی گوید و مفهوم ما نمی‌گردد گر به کرم رنجه شوی مزد یابی، باشد که وصیتی همی‌کند. چون به بالینش فراز شدم این می‌گفت:

دمی چند گفتم برآرم بکام/ دریغا که بگرفت راه نفس
 دریغا که بر خوان الوان عمر/ دمی خورده بودیم و گفتند بس (یوسفی، ۱۳۷۷: ۱۴۹).
 ۲. روزها

Days
 Daughters of Time, the hypocritic Days,
 Muffled and dumb like barefoot dervishes,
 And marching single in an endless file,
 Bring diadems and fagots in their hands.
 To each they offer gifts after his will,
 Bread, kingdoms, stars, and sky that holds them all.
 I, in my pleached garden, watched the pomp,
 Forgot my morning wishes, hastily
 Took a few herbs and apples, and the Day
 Turned and departed silent.

شایان ذکر است که حکایت فوق، پیری در حالت نزع در دمشق، *گلستان* (باب ۶ حکایت ۱) در سرایش بخش کوتاهی از شعر دیگری از امرسون، چهار مصرع پایانی قطعه فوق، تأثیرگذار بوده است. «شاید این مدخل در *یادداشت‌ها* الهام‌بخش امرسون در سرایش شعر «روزها» بوده، به‌ویژه ابیاتی که بی‌پروایی من راوی شعر را توصیف می‌کند که شاهد روزهای هدیه‌بخش است: من، در باغ آراسته‌ام، شکوه طبیعت را به نظاره نشسته‌ام/ آرزوهای صبحگاهی را پاک از یاد برده‌ام، شتابان/ چند گل و سبزه چیدم، و «روز»/ گذشت و در سکوت فرورفت» (Yohannan, 1974: 34). افزون بر یوحنا امرسون پژوه دیگری نیز این شعر را متأثر از شعر فارسی، البته بدون اشاره به اصل فارسی آن، دانسته است: «دو فقره از مهم‌ترین شعرهای امرسون «باکوس» (۱۸۴۷) و «روزها» (۱۸۵۷) ملهم از مطالعات امرسون درباره شعر فارسی است» (Wayne, 2010: 116).

شعر «روزها» (در کنار شعر «برهنه») در همان اولین شماره *ماهنامه آتلانتیک* (نوامبر ۱۸۵۷) چاپ شد و بعداً در دفتر می‌دی و دیگر قطعات (۱۸۶۷) و منتخب اشعار (۱۸۷۶) گنجانده شد.^۱ این شعر همچنین در سرآغاز مقاله «کارها و روزها» در مجموعه *اجتماع و انزو* نیز آورده شد. امرسون در شعر «روزها» بر گذر عمر آدمی درنگ می‌کند و به‌جای فصل‌ها و سال‌ها بر واحد کوچک‌تری یعنی روز متمرکز می‌شود (Wayne, 2010: 75). گفته‌اند که امرسون به این قطعه دلبستگی خاصی داشت: «به

۱. این شعر در بهار یا تابستان ۱۸۵۱ سروده و نخستین بار در اولین شماره *ماهنامه آتلانتیک* (نوامبر ۱۸۵۷) منتشر شد (Morris, 2001: 471).

گفته ادوارد امرسون، خود امرسون سخت عاشق این شعر بود، و آن را تکمله شعر «شکوۀ نگاره‌گر» می‌دانست» (Morris, 2001: 471). ترجمۀ کامل این شعر چنین است: دختران زمان، ایام دورو، آهسته و گنگ به‌سان درویشان برهنه‌پای، در مسیری بی‌پایان گام می‌زنند/ با دست‌هاشان دیهیم‌ها و دسته‌های هیزم می‌آورند/ به هر یک از آن‌ها پیشکش‌های دلخواه هدیه می‌دهند/ نان، سلطنت، ستارگان، و آسمان که تمام آنان را دربرگرفته است. من، در باغ آراسته‌ام، شکوه طبیعت را به نظاره نشسته‌ام/ آرزوهای صبحگاهی را پاک از یاد برده‌ام، شتابان/ چند گل و سبزه چیدم، و «روز»/ گذشت و در سکوت فرورفت.

۳. سکوت

Hush!

Every thought is public,/ Every nook is wide;

Thy gossips spread each whisper/ And the gods from side to side.

شعر «سکوت» در اولین دفتر امرسون، /شعار (۱۸۴۷)، منتشر شد. ترجمۀ آن چنین است: «هر اندیشه‌ای آشکار است،/ هر گوشه‌ای وسیع است،/ سخنان تو نجواکنان پراکنده خواهد شد،/ و ایزدان از طرفی به طرف دیگر خواهند رفت». یوحنا شعر «سکوت» را ملهم از قطعه‌ای از سعدی دانسته که در مقاله «شعر فارسی» آمده است: «این قطعه امرسون با عنوان «سکوت!» شاید ملهم از قطعه مشابیهی باشد که در مقاله «شعر فارسی» آمده، و به گمانم آن را از سعدی ترجمه کرده است» (Yohannan, 1974: 37). او اصل فارسی آن را مشخص نکرده، به گمانم مراد یوحنا این قطعه، «راز»، است:

[The secret]

The secret that should not be blown/ Not one of thy nation must know;

You may padlock the gate of a town,/ But never the mouth of a foe. (Emerson, 1994: 255).

ترجمۀ آن چنین است: «رازی که نباید فاش شود،/ هیچ‌یک از مردمت نباید آن را بدانند؛/ شاید بتوانی دروازه شهر را ببندی،/ اما دهان دشمنان را هرگز نمی‌توانی».

۶- نتیجه‌گیری

بیشتر پژوهشگرانی که درباره تأثیرپذیری امرسون از ادبیات فارسی تحقیق کرده‌اند تمرکزشان عمدتاً بر تأثیرپذیری او از حافظ بوده، و به تأثیرپذیری امرسون از سعدی کمتر پرداخته‌اند و به تبع این امر بررسی ترجمه‌های او از اشعار مختلف سعدی هم مغفول مانده است. از این‌رو مقاله حاضر کوشیده است تا این خلاءها را پر کند. امرسون را باید یکی از معرفان و مترجمان جدی شعر فارسی در آمریکای قرن نوزده دانست. او در پرتو علاقه به شعر و اندیشه شاعران فارسی ابیاتی بالغ بر هزار بیت از شاعران ایرانی، از جمله حافظ، سعدی، خیام، و... عمدتاً از روی ترجمه‌های آلمانی هامر پورگشتال، به انگلیسی ترجمه کرد. به گفته امرسون پژوهان، آشنایی امرسون با شعر فارسی و ترجمۀ آن بر مهارت شعرسرایی او تأثیر داشته

است. ترجمه‌های او از شعر سعدی، در سنجه با ترجمه‌هایش از شعر حافظ، اندک‌اند. وی در این ترجمه‌ها دخل و تصرف چندانی نکرده است و اکثر آن‌ها را می‌توان از مقولۀ ترجمۀ تحت‌اللفظی و گاه موزون به شمار آورد. امرسون بر اثر انس و الفت درازآهنگ‌اش با شعر فارسی و تحت تأثیر آن اشعاری نیز سرود که از حیث قالب و مضمون با شعر فارسی قرابت دارد. به‌علاوه، گاه مطابق ذوق و سلیقۀ شعریش، گاه مطابق روح زمانه و بعضاً حالات شخصی‌اش ابیاتی از غزلیات، قصاید، قطعات و مثنوی‌های سعدی را نیز ترجمه کرد، و بعداً تحت تأثیر آن قطعاتی هم به انگلیسی سرود که از خویشاوندی فکری و سبکی دو شاعر حکایت می‌کند.

منابع

- امرسون، رالف والدو (۱۴۰۲). «مقدمه بر چاپ آمریکایی گلستان». ترجمۀ مصطفی حسینی. بخارا. شماره ۱۵۸: ۴۲۶-۴۳۹.
- جهانپور، فرهنگ (۱۳۶۴). «سعدی و امرسون». *بیر/نامه*. سال سوم، شماره ۴، تابستان ۱۳۶۴.
- حدادی، محمود (۱۳۸۴). «ژوزف فون هامر پورگشتال». در *آیینۀ آب*. به کوشش بهمن نامور مطلق. تهران: همشهری، ۳۹-۵۳.
- سمرقندی، دولتشاه (۱۳۸۲). *تذکرۀ الشعراء*. تصحیح ادوارد براون. تهران: انتشارات اساطیر.
- قادری، بهزاد (۱۳۷۸). «تأثیر ادبیات فارسی بر نهضت تعالی‌گرایی آمریکا». نشریۀ دانشکده ادبیات کرمان. ش. ۶ و ۷: ۱-۲۳.
- کلینتون، جروم (۱۳۶۳). «نفوذ سعدی بر بزرگترین شاعران آمریکا در قرن نوزدهم میلادی». *کیهان فرهنگی*. ش. ۱۰: ۲۶-۲۸.
- یوسفی، غلامحسین (۱۳۷۷). *گلستان سعدی*. تهران: انتشارات خوارزمی.
- یوسفی، غلامحسین (۱۳۷۹). *بوستان سعدی*. تهران: انتشارات خوارزمی.
- Akrami, R. (2016). "Emerson and Saadi: Genetics of a Re-written Grief". International Conference on Oriental Studies, Persian Literature and History.
- Aminrazavi, M. (2007). *The Wine of Wisdom: The Life, Poetry and Philosophy of Omar Khayyam*. London: Oneworld Publications.
- Aminrazavi, M. (2014). *Sufism and American Literary Masters*. New York: Suny Press.
- Ekhtiyar, M. (2014). "The Chronological Development of Emerson's Interest in Persian Msticism" in *Sufism and American Literary Masters*. New York: Suny Press.
- Emerson, R. W. (1847). *Poems*.
- Emerson, R. W. (1865). *The Gulistan or Rose garden*, tr. by Francis Gladwin, Boston: Ticknor and Fields.
- Emerson, R. W. (1903-4). *Works*, ed. E. W. Emerson, vol. viii. Boston.

- Emerson, R. W. (1909-14). *The Journals*, ed. E. W. Emerson, vol. ix. Cambridge, Mass.
- Emerson, R. W. (1994). *Ralph Waldo Emerson: Collected Poems and Translations*. (eds.) Harold Bloom and Paul Kane. Library of America.
- Lefevere, A. (1975). *Translating Poetry: Seven Strategies and a Blueprint*. Amsterdam: Van Gorcum.
- Morris, S. & Joel Porte. (2001). *Emerson's Prose and Poetry: A Norton Critical Edition*. Publisher: W. W. Norton & Company.
- Obeidat, M. (2014). "Ralph Waldo Emerson and the Muslim Orient" in *Sufism and American Literary Masters*. New York: Suny Press.
- Praver, S. S. (2011). *Comparative Literary Studies: An Introduction*. London: Gerald Duckworth & Co. Ltd.
- Wayne, T. K. (2010). *Critical Companion to Ralph Waldo Emerson: A Literary Reference to His Life and Work*. New York: Facts on File.
- Yohannan, J. D. (1943). "Emerson's Translations of Persian Poetry from German Sources", *American Literature* 14/4, January 1943, pp. 407-420.
- Yohannan, J. D. (1943). "The Influence of Persian Poetry upon Emerson's Work," *American Literature* 15/1, March 1943, pp. 25-41.
- Yohannan, J. D. (1977). *Persian Poetry in England and America: A Two Hundred Year History*, Persian Studies Series 3, Delmar, N.Y.